

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași,
Facultatea de Istorie
Școala Doctorală

***MUZICA ȘI PUTEREA POLITICĂ ÎN
MOLDOVA ȘI ȚARA ROMÂNEASCĂ,
SECOLELE XV-XVIII***

– REZUMAT TEZĂ DE DOCTORAT –

Coordonator:

Prof. Univ. Dr. Ștefan S. Gorovei

Doctorand:

Eduard Rusu

Iași,

2020

CUPRINS

	pag.
INTRODUCERE	8
CAPITOLUL I: MUZICA ȘI PUTEREA POLITICĂ – CADRU GENERAL	21
I.1. Ceremonialul și ritualul.....	21
I.2. Muzica – simbol al puterii.....	26
I.3. Concluzii.....	36
CAPITOLUL AL II-LEA: ÎNCEPUTURILE MUZICII DE CURTE ÎN ȚĂRILE ROMÂNE	37
II.1. Contextul apariției și legătura cu puterea politică.....	37
II.1.1. Cimpoitorii.....	49
II.1.2. Jocurile.....	51
II.1.3. Instrumente muzicale mai puțin cunoscute și menționate.....	54
II.2. Balada și legătura cu puterea politică.....	56
II.2.1. Circulația guslei pe teritoriul românesc.....	61
II.2.1.1. Mihai Moldavai.....	66
II.3. Concluzii.....	66
CAPITOLUL AL III-LEA: MUZICA MILITARĂ ȘI MUZICA ORAȘULUI	69
III.1. Muzica militară.....	69
III.2. Muzica militară în contextul curții domnești și legătura cu puterea politică.....	79
III.3. Muzica orașului și diferențele față de muzica militară.....	81
III.4. Statutul muzicanților.....	84
III.5. Instituționalizarea.....	89
III.6. Plata.....	90
III.6.1. Bacșișuri.....	93
III.6.2. Obligațiile fiscale.....	96
III.7. Instrumentele muzicale.....	98

III.7.1. Daniel Speer.....	104
III.8. Concluzii.....	110
CAPITOLUL AL IV-LEA: METERHANEUA.....	112
IV.1. Definirea, evoluția și aplicabilitatea meterhanelei.....	112
IV.1.1. Aspecte terminologice.....	112
IV.1.2. Originea și organizarea meterhanelei.....	116
IV.1.3. Componenta meterhanelei.....	119
IV.1.4. Caracteristicile tehnice ale muzicii meterhanelei. Repertoriu și modalitate de interpretare.....	126
IV.1.5. Instrumentele muzicale.....	131
IV.1.6. Aspectele artistice.....	138
IV.1.7. Locurile în care cânta meterhaneaua și atribuțiile mehterilor.....	140
IV.1.8. Ierarhizarea.....	144
IV.1.9. Plata și obligațiile fiscale.....	145
IV.1.9.1. Bacșișurile.....	147
IV.1.9.2. „Daruri la turci”.....	148
IV.1.9.3. Obligațiile fiscale.....	149
IV.1.10. „Exportul” meterhanelei.....	151
IV.2. Mehterii creștini.....	154
IV.3. Tabulhaneaua.....	165
IV.4. Percepții greșite.....	172
IV.5. Meterhaneaua – element al însemnelor puterii politice.....	179
IV.5.1. Însemnătatea muzicii ca pradă de război.....	202
IV.6. Concluzii.....	205
CAPITOLUL AL V-LEA: MUZICA BISERICESCĂ.....	207
V.1. Muzica bisericească și curtea domnească.....	207
V.1.1. Plata.....	211
V.1.1.1. Obligațiile fiscale.....	212
V.1.2. Instituționalizarea.....	213
V.2. Polihronionul – modalitate de evidențiere a puterii domnești prin muzica bisericească.....	215

V.2.1. Prezența polihronionului în cadrul ritualului de ungere.....	218
V.2.2. Aspecte ale polihronionului în ceremonialul aulic.....	219
V.2.3. Polihronioane dedicate domnilor și ierarhilor Țărilor Române.....	220
V.2.4. Polihronionul din punct de vedere muzical.....	222
V.3. Concluzii.....	222
CAPITOLUL AL VI-LEA: MUZICA LĂUTARILOR.....	224
VI.1. Țigani muzicanți – aspecte generale.....	224
VI.1.1. Aspecte terminologice.....	227
VI.1.2. Repertoriul.....	231
VI.1.3. Instrumentele muzicale.....	236
VI.2. Statutul lăutarilor.....	244
VI.2.1. Țigani lăutari.....	244
VI.2.2. Lăutarii „pământeni”.....	252
VI.3. Instituționalizarea.....	253
VI.4. Plata.....	257
VI.5. Legătura cu puterea politică.....	258
VI.6. Concluzii.....	262
CAPITOLUL AL VII-LEA: MUZICA CLASICĂ OTOMANĂ ȘI MUZICA „NEMȚEASCĂ”.....	264
VII.1. Muzica clasică otomană.....	264
VII.1.1. Definiție și context istoric.....	264
VII.1.2. Catalogare, împărțire, specific.....	266
VII.1.3. Caracteristicile tehnice.....	269
VII.1.3.1. Structura concertelor.....	269
VII.1.3.2. Notăția.....	272
VII.1.4. Instrumentele muzicale.....	273
VII.1.5. Instituționalizarea.....	277
VII.1.6. Muzica clasică otomană în Moldova și Țara Românească.....	278
VII.2. Muzica occidentală (nemțească).....	283
VII.3. Concluzii.....	287
CAPITOLUL AL VIII-LEA: MUZICA DE DANS.....	289

VIII.1. Muzica de dans – perspectivă generală.....	289
VIII.2. Cinghiesele.....	294
VIII.3. Dansurile practicate în Țările Române reprezentate în pictura bisericească.....	296
VIII.4. Pătrunderea masivă a dansurilor occidentale și schimbarea opticii.....	299
VIII.5. Concluzii.....	301
CAPITOLUL AL IX-LEA: MUZICA ÎN CONTEXTUL PRIMIRII DOMNIEI.....	303
IX.1. Primirea domniei – partea laică.....	303
IX.1.1. Ceremonialul de la Constantinopol.....	304
IX.2. Ritualul de ungere a domnilor Țărilor Române.....	307
IX.2.1. Câte ungeri se făceau: una, două sau mai multe?.....	309
IX.2.2. Ungerea și cântările specifice.....	318
IX.2.3. Ceremoniile și muzica de după ritualul ungerii.....	331
IX.3. Muzica alaiului domnesc.....	333
IX.3.1. Plecarea din Constantinopol spre Țările Române.....	333
IX.3.2. Sosirea în țară – intrarea triumfală.....	336
IX.4. Concluzii.....	343
CAPITOLUL AL X-LEA: MUZICA ALAIURILOR.....	346
X.1. Ceremonialul soliilor.....	346
X.1.1. Prima etapă.....	348
X.1.2. A doua etapă.....	363
X.1.3. A treia etapă.....	367
X.2. Alte alaiuri și procesiuni domnești. Atmosfera muzicală aulică.....	371
X.2.1. Diferite alaiuri, multiple ocazii.....	371
X.2.2. Primirea hatîșerifului și plata tributului.....	380
X.2.3. Procesionile și diversele alaiuri cu ocazia sărbătorilor religioase.....	380
X.2.4. Vânătoarea.....	386
X.3. Concluzii.....	386
CAPITOLUL AL XI-LEA: MUZICA ȘI PUTEREA ÎN DIFERITE ALTE CONTEXTE – NUNTA ȘI ÎNMORMÂNTAREA.....	389
XI.1. Muzica nunților domnești.....	389
XI.2. Muzica înmormântărilor.....	400

XI.3. Concluzii.....	403
CAPITOLUL AL XII-LEA: MUZICA OSPETELOR DOMNEȘTI.....	404
XII.1. Latura muzicală a ospetelor domnești și legătura cu puterea.....	404
XII.2. Ritualul închinării paharelor.....	416
XII.3. Concluzii.....	421
CONCLUZII.....	423
BIBLIOGRAFIE.....	432
ANEXE.....	481

INTRODUCERE

Muzica este unul dintre elementele importante din viața unui om și o modalitate de exprimare a emoțiilor, indiferent de natura lor. Totodată, muzica este și o cale de transmitere eficientă prin intermediul căreia se pot reda mesaje ce nu pot fi comunicate în alte condiții. Indiferent de rasă, condiție socială, cultură, limbă, specific și altele asemenea, muzica este un element de coeziune, menit să anuleze diferențele dintre persoane sau grupuri, fără a ține cont de natura lor și să alinieze la același orizont mai multe elemente eclectice, creând un corpus eterogen, sincretic. În același timp, muzica poate fi utilizată și în sens invers, în anumite scopuri și pentru transmiterea anumitor mesaje, precum cele politice sau propagandistice. Despre această a doua dimensiune a muzicii vom vorbi în teză, încercând să surprindem cât mai fidel modalitatea în care muzica ajunge în asemenea ipostaze și mai ales felul în care se realizează acest fapt.

De-a lungul istoriei și cu preponderență în perioada la care vom face noi referire aici – secolele al XV-lea – al XVIII-lea – în Europa muzica s-a dezvoltat exponențial, din toate punctele de vedere, atingând culmi înalte și cuprinzând în mreaja ei pe toată lumea, în special pe înalta societate, cea care datorită poziției și privilegiilor caracteristice avea acces la o „paletă muzicală” diversă, de care se putea bucura sau pe care o putea împărtăși în diferite modalități și forme. Înalta societate și în special curțile imperiale, regale, nobiliare și domnești, în cazul nostru, prin exponenții ei de seamă, adică împărații, regii și ceilalți, datorită poziției lor se erijează treptat în ocrotitori și apoi patroni ai artelor în general, incluzând aici și muzica, încurajând dezvoltarea lor cât mai variată în scopul creării unui mediu și a unei atmosfere feerice, care să înfrumusețeze Curtea și să o individualizeze.

Văzută inițial ca o formă de divertisment și de deconectare de la cotidian, muzica medievală era asociată cu jocurile sau cu diferitele activități acrobatice, creându-se acel binom des întâlnit în izvoarele narrative românești, numit „muzica și jocurile”, care se referă în general la relaxarea și destinderea atmosferei de la Curte. Încă din plin Ev Mediu european, muzica a constituit unul dintre elementele artistice frecvent întâlnite, care conduce la o dezvoltare efervescentă a liricii laice, populare, venită ca o contrapondere la perioada de început a medievalității caracterizată din punct de vedere muzical prin exclusivitatea muzicii religioase, în variatele ei forme și influențe. Acum apar renumiții artiști ambulanti, jongleurii, menestrelii, trubadurii și ceilalți, care contribuie la dezvoltarea artei muzicale laice, cea care prin natura ei are o mai mare popularitate și aplicabilitate la Curte, devenind destul de rapid unul dintre elementele definitorii ale acesteia. Din acest fapt s-a dezvoltat ulterior ceea ce noi numim în această teză relația muzică-putere. Aceasta apare ca o reacție

a capetelor încoronate – deținătorii de putere – la popularitatea acestei muzici pe care încep să o aprecieze tot mai mult, să o tuteleze și în final să și-o împrățieze prin atragerea interpreților ei la Curte și prin sedentarizarea lor, oferindu-le toate condițiile continuării și dezvoltării artei lor, asigurându-le și tot suportul financiar posibil, făcându-i prin aceasta dependenți de seniorul/patronul lor. Mai concret, acești artiști itineranți se coagulează tot mai mult în jurul Curților, acolo de unde le venea și sursa de subzistență sigură și dobândită relativ ușor, dar slujind intereselor și politicii seniorului de care depindeau din acest moment. Baladele și cântecele epice încep de acum să capete și un contur politic, prin preamărirea și hiperbolizarea stăpânului și prin propagarea acestei aure oriunde. De aici și marele interes manifestat către această categorie muzicală.

Treptat, odată cu dezvoltarea societății, muzica se dezvoltă și ea, oferind modalități multiple prin care poate să slujească monarhilor. În acest sens, prima dată trebuie menționată muzica militară, care prin instrumentele ei – trompetă și tobă – ilustrează concret și evident puterea monarhică, întrucât acestea reprezintă prin excelență persoana suveranului, fiind accesibile doar lui. Apoi, muzica orașului, cea care asigură atmosfera sonoră festivă de la Curte, reprezintă o altă caracteristică în acest sens, deoarece ea era cea care asigură tot fastul necesar aparițiilor publice ale suveranului, deosebindu-l și din acest punct de vedere de ceilalți. Urmează așa-zisa muzică neoficială – întrucât celelalte de până acum sunt catalogate a fi oficiale – care constituia în majoritatea cazurilor „capela regală”, formând muzica elitelor, cultă, care includea în unele cazuri și muzica de factură religioasă, de model occidental.

În ceea ce privește Moldova și Țara Românească, cele la care ne vom referi în această lucrare, situația este relativ asemănătoare. Dezvoltarea muzicală de aici s-a făcut după aceleași principii europene, chiar dacă acest lucru nu este atât de vizibil ca în cazul Transilvaniei, cea care constituie un caz aparte. Primele mărturii referitoare la muzica de aici sunt în concordanță cu cele specifice Apusului, bineînțeles cu o oarecare nuanță dictată de specificul local, dar odată cu avansarea în timp și cu apropierea tot mai mult de Dunăre a Imperiului Otoman și implicit cu amestecarea acestuia în treburile interne ale celor două țări românești extracarpătice, peisajul muzical începe să se coloreze, ajungând chiar la a se considera că în timpul epocii fanariote, muzica locală să fie aproape exclusiv orientalizată, idee ce nu se aplică neapărat dacă privim mai în profunzime coordonatele după care se ghida muzica noastră de atunci. Așa cum vom vedea, deși influența muzicală orientală a fost foarte puternică și de necontestat, din punctul nostru de vedere nu a reușit să o sufocă pe cea locală și pe cea occidentală, ci s-au împletit armonios, coexistând. Ne referim în primul rând la meterhanele, formația muzicală cu cel mai mare parcurs temporal în Țările

Române, care a constituit alături de muzica militară și cea a orașului, muzica oficială. Spre deosebire de celelalte două categorii menționate, meterhaneaua a avut un „primat” în plan muzical și mai ales simbolic, deoarece prin ea domnii români se legitimau și își dovedeau apartenența politică față de sultan, fiind considerați din perspectivă otomană demnitari ai Imperiului Otoman. Exceptând această formație, muzica clasică otomană a avut un rol hotărâtor în procesul de influențare și evoluție a muzicii românești, care deși a „rezidat” aici mai puțin decât meterhaneaua, a exercitat o influență mult mai mare. Lăutarii au fost cei care au contribuit masiv la „adoptarea” perceptelor muzicale orientale, pe care și le-au împrumutat și pe care le-au combinat cu cele locale, rezultând acea muzică lăutărească, foarte cunoscută și apreciată nu doar în Țările Române. Începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea situația pare să se echilibreze din punct de vedere muzical, deoarece acum muzica de factură europeană începe iar să își facă simțită prezența și câștigă tot mai mult teren în ceea ce privește gusturile muzicale. Fără să uităm vreo clipă, domnul este cel care intermediază toate aceste transformări de ordin muzical, încă de la începutul existenței statale a Moldovei și Țării Românești și până la finalul „Domniei”, datorită autorității sale pluripotente și a atributelor care îi rezervau doar lui drepturi la care ceilalți nu aveau acces.

Sugerarea și evidențierea puterii politice prin muzică a reprezentat o constantă la nivel european și nu doar aici, întrucât și lumea orientală puna foarte mare accent pe reprezentarea politică prin muzică, chiar înainte de Europa, iar Țările Române aflându-se la confluența acestor două lumi, au luat contact cu ambele specificități pe care le-au gestionat și din care s-au inspirat. De aceea, considerăm că demersul pe care noi îl propunem cu acest prilej este foarte important, ținând cont mai ales că în istoriografia română nu există o încercare similară, care să cuprindă studiul puterii din perspectivă muzicală și să cuprindă o perioadă mare de timp și un larg spectru muzical.

În ceea ce privește încadrarea cercetării în paradigma științifică, studiul Puterii reprezintă o orientare nouă a istoriografiei, acest interes începând să se manifeste în Franța, la sfârșitul secolului al XX-lea. Jacques Le Goff este cel care inițiază această nouă tendință, prin reconsiderarea rolului monarhului în cadrul sistemului de putere, lansând astfel noi piste în direcția istoriei politice. Viziunea interdisciplinară și încadrarea unori noi tipuri de surse în categoria izvoarelor reprezintă o nouă tendință asupra studiului istoriei.

În România aceste noi tendințe de cercetare a istoriei încep să prindă rădăcini, mai ales cu sfârșitul secolului trecut, când se manifestă o mai largă deschidere spre acest fel de cercetare. Încep să apară cercetări antropologice, prin studierea aspectelor vieții sociale (viață cotidiană, familie, educație, căsătorie, etc.). În cerceterea Puterii apar subiecte precum: genealogiile, ceremonialul

încoronării, heraldica, pictura, însemne și ritualuri, etc., toate acestea fiind abordate în sfera noii tendințe istoriografice. Tot în această nouă „modă” a istoriei se încadrează și muzica și legătura ei cu puterea politică. Această nouă temă se poate adăuga la cercetările făcute anterior, în domeniile pe care le-am amintit, realizate în aceeași arie tematică a studierii fenomenului Puterii și a valențelor sale.

În România, abordări similare din perspectivă muzicală nu există, exceptând două studii aparținând lui Nicolae Gheorghiuță¹, cel care are meritul de a anunța o nouă posibilitate de cercetare, dar și cel care oferă un cadru și o perspectivă de ansamblu asupra muzicii, în multiplele ei forme, studiate în raport cu puterea. Referitor la istoriografia străină, situația este alta, deoarece mai ales în Occident au existat abordări și realizări concrete referitoare la studiul puterii din perspectivă muzicală, desigur, aplicate unor anumite perioade de timp sau unor anumite persoane, care au constituit pentru noi un model și totodată o sursă de informare.

Motivația începerii acestui demers a pornit în principal de la o lucrare de Masterat în care am analizat succint relația muzică-putere în Imperiul Bizantin, precum și din realizarea unor licențe sau disertații cu o tematică referitoare la aspecte ale istoriei muzicii românești. Totodată, intrând în sfera studiilor despre Putere la Facultatea de Istorie din Iași, prin intermediul stagiului realizat aici și observând o lipsă în ceea ce privește abordarea fenomenului din perspectiva muzicii, am considerat oportună o astfel de încercare, având în vedere că în realizarea acestui demers ne vor servi foarte mult și cunoștințele pe care le-am acumulat în domeniul muzicii. În același timp, extrem de importantă a fost și șansa oferită de a realiza o teză de doctorat pe această tematică, fără de care prezenta lucrare nu ar fi fost posibilă.

Data fiind perioada mare de timp pe care ne-am propus să o studiem – deoarece dacă ne limitam la un răstimp mai mic, riscam pierderea unor detalii esențiale – dar mai ales și numărul relativ mare de formații muzicale și de situații foarte importante în care acestea se pot întâlni, lucrarea de față va fi structurată pe doisprezece capitole, inegale ca dimensiune, dar în care vom aborda, de fiecare dată din perspectiva titlului anunțat pentru fiecare capitol, relația muzică-putere, răsfrângându-ne apoi și asupra altor elemente și informații importante pentru contextul lucrării.

¹ Nicolae Gheorghiuță, *Secular Music at the Romanian Princely Courts During the Phanariot Epoch (1711-1821)*, în Irina Vainovski-Mihai, edit., *New Europe College Yearbook 2008-2009*, pp. 121-170; Idem, *Muzicile Prințului: muzică, ceremonii și reprezentări ale puterii princiare la curțile Valahiei și Moldovei (secolul XVII-primele decenii ale secolului al XIX-lea), partea I*, în Nicolae Gheorghiuță, Costin Moisil, Daniel Suceava, edit., *Simpozionul internațional de muzicologie bizantină 300 de ani de românire (1713-2013)*, ediția a II-a, 12 decembrie 2013, Editura Universității Naționale de Muzică București, București, 2013, pp. 183-205.

În ceea ce privește abordarea metodologică, vom folosi cu precădere metoda analitică, întrucât va trebui să pătrundem în profunzimea unor termeni sau idei care odată clarificate vor constitui o rampă sigură de lansare către construcțiile viitoare. De asemenea, vom folosi și metoda sintetică, din prisma faptului că teza acoperă o mare perioadă de timp și mai ales pentru că bibliografia care trebuie parcursă are un volum mare, dat fiind faptul că istoriografia (română) este săracă în abordarea acestei teme, iar informațiile vor trebui culese din multe lucrări conexe. Aproximativ același lucru s-a întâmplat și în cazul izvoarelor, indiferent de limbă, deoarece referirile la muzică și mai ales cele care surprind sau indică într-o anumită măsură relația muzică-putere sunt de asemenea foarte disparate, iar pătrunderea la ele necesită multă lectură suplimentară față de cea dedicată exclusiv temei. Metoda comparativă ne va fi și ea foarte utilă, deoarece dată fiind sărăcia sau chiar lipsa surselor pentru anumite segmente, va trebui să recurgem la comparații cu alte spații în care se pot regăsi informații similare. Vom folosi cu predilecție această metodă pentru identificarea și catalogarea corectă a instrumentelor și a formațiilor muzicale, dar și pentru creionarea unor ceremonii sau ritualuri, precum cele ale primirii domniei și ungerii, întâmpinarea soliilor sau altele asemenea.

În cea mai mare parte vom aborda lucrarea de la general spre particular și de la un areal restrâns către unul larg, pentru a putea radiografia cât mai bine subiectul și pentru a-l îmbogăți ulterior, pentru a-l plasa pe o orbită mare sau într-un context generos, precum cel european, la care ne raportăm nu doar din acest punct de vedere, dar și la cel euro-asiatic, în mijlocul căruia ne-am aflat o bună perioadă de timp.

Bibliografia consultată în vederea realizării acestei lucrări este una foarte diversă, aparținând mai multor domenii de cercetare, dată fiind abordarea interdisciplinară pe care o propunem. Natura și varietatea surselor a fost una dintre principalele preocupări care au stat la baza documentării noastre, din dorința de a nu omite vreun aspect important referitor la subiectul tezei. Istoriografia română disponibilă este săracă, toate abordările care au conexiune cu muzica laică și religioasă din medievalitatea și începutul modernității românești se referă în general la anumite formații sau fenomene muzicale sau doar le tratează pe acestea succint într-un context mai larg, precum societatea sau viața de Curte. Tot aici trebuie menționat și că în sursele istoriografice românești consultate de noi se regăsește și un număr destul de mare de greșeli de interpretare sau catalogare a formațiilor muzicale, a instrumentelor și chiar a termenilor muzicali. Toate acestea se pot explica prin adoptarea unei metode de lucru bazată doar pe o anumită categorie de izvoare, pe lipsa aprofundării textelor, pe cercetarea doar la un nivel local, fără o perspectivă de ansamblu sau pe

lipsa unei documentări muzicale/muzicologice, referindu-ne aici la cercetările făcute de istorici, aspect care se aplică întru totul și în sens invers. Din punctul nostru de vedere, pentru a trata relația putere-muzică trebuie adoptată o abordare interdisciplinară.

Referitor la istoriografia străină, situația stă cumva invers față de cea românească, deoarece principala sursă de informare în acest caz, a constat în numeroasele lucrări de specialitate care circulă în spațiul european și care fac referire atât la Europa Occidentală, cât și la Imperiul Otoman. De asemenea, acestea au constituit și un model pentru abordarea noastră, studiul legăturii dintre muzică și putere fiind deja la un nivel înaintat aici.

Elementul de noutate al acestei lucrări constă în primul rând într-o abordare interdisciplinară, istorică, muzicală și teologică (unde este cazul), care își propune să scoată la iveală relația dintre muzică și puterea politică, în multiplele ei forme de manifestare. Apoi își propune identificarea corectă a tuturor formațiilor muzicale cu o prezență constantă la curtea domnească, care prin muzica lor și-au pus amprenta pe viața cotidiană a contemporanilor vremii, dar care au și contribuit la dezvoltarea culturală a Țărilor Române. De asemenea, propunem identificarea instrumentelor muzicale ale acestor formații, dar și catalogarea lor, deoarece am constatat că în istoriografia de până acum planează o oarecare confuzie în ceea ce privește tratarea corectă a acestora și mai ales identificarea lor. Ținând cont că unele dintre ele au avut un rol important în sugerarea preeminenței domnilor Moldovei și Țării Românești, precum trompeta, ca atribut al suveranității, dar a cărei existență este foarte rar menționată în izvoare din cauza faptului că încă din timpul utilizării ei era confundată terminologic cu trâmbița, propunem explicarea pe larg a acestui context. Tot aici trebuie adăugat că pentru fiecare instrument și formație muzicală despre care vom vorbi, vom veni și cu un supliment de informație dat de imagini, unele dintre ele chiar din pictura bisericească, miniaturi sau gravuri de epocă, dar și cu exemple muzicale, acolo unde este posibil, care vor ajuta la întregirea a ceea ce vom reda prin scris. Toate acestea vor fi plasate într-un context larg, european, cu paralele către toate statele vecine sau către cele cu care Țările Române au intrat în contact de-a lungul timpului și care au putut exercita o oarecare influență asupra acestora. Din punctul nostru de vedere nu putem ajunge la un rezultat mulțumitor mărginindu-ne doar la spațiul românesc, întrucât am vicia și trunchia înțelesul și am limita posibilitatea unei cunoașteri cât mai cuprinzătoare. Mai ales din perspectivă muzicală, o abordare corectă implică neapărat survolarea unui areal mult mai mare decât cel la care se face referire, pentru a putea obține rezultate satisfăcătoare.

MUZICA ȘI PUTEREA POLITICĂ ÎN MOLDOVA ȘI ȚARA ROMÂNEASCĂ, SECOLELE XV-XVIII

Fiecare capitol este abordat în general individual față de celelalte, toate având propria structură dictată de natura subiectului. Dar nu am încetat niciodată să facem conexiuni între capitole sau să facem referire la informațiile expuse deja în alte părți ale lucrării. Ceea ce am urmărit însă a fost evidențierea și definirea legăturii dintre muzică și putere, dar și modalitatea în care aceasta a fost aplicată în diferitele contexte. Toate capitolele și implicit toate subiectele au constituit elementele unui întreg, care a fost suprapus peste anumite tipare în scopul evidențierii relației amintite – muzică și putere – care este în fond și esența tezei noastre.

Primul capitol, intitulat: „Muzica și puterea politică – cadru general” are rol introductiv, tratează despre aplicabilitatea muzicii în contextul reprezentării politice prin intermediul unor tipare date, precum ceremoniile și ritualurile, cele care oferă cadru propice ca relația muzică-putere să germineze și să se dezvolte. Am avut în vedere o imagine panoramică, în special europeană, dar și orientală asupra felului în care suveranul a utilizat muzica în scopuri proprii, făcând-o un puternic element politic.

Al doilea capitol: „Începuturile muzicii de Curte în Țările Române”, abordează perioada de început a existenței muzicii de Curte și a felului în care aceasta devine dintr-o muzică laică, relativ banală, o muzică a suveranității și unul dintre elementele aulice importante. Am urmărit succint etapele dezvoltării muzicii de Curte, prin observarea specificului fiecărei categorii în parte, făcând și paralele cu spațiul românesc și încercând să observăm modelul care a stat la baza apariției acestui gen de muzică atât în Moldova, cât și în Țara Românească. Deși informațiile sunt puține și relative, am putut totuși constata că și la noi s-a urmat un model occidental de dezvoltare a muzicii de Curte, în concordanță cu orientarea politică de până la apariția otomanilor și implicarea lor în politica țărilor noastre. Cimpoitorii și jocurile, despre care am vorbit în acest capitol, constituie o dovadă a celor afirmate. Tot aici, un aport important în dezvoltarea muzicii noastre l-au avut guslarii sârbi, cei care cutreierau Europa cântându-și baladele și preamărindu-și eroii, cei reali și contemporani, nu cei fantastici, ca în restul Europei. Legăturile cu lumea sud-slavă se reflectă și în muzica noastră – având în vedere în primul rând conexiunile unor domni români cu acest spațiu – care a preluat modelul guslarilor pe care și l-a împrumutat și pe care l-a utilizat, exteriorizându-și sentimentele prin intermediul melodiei.

În al treilea capitol, denumit: „Muzica militară și muzica orașului”, am intrat efectiv în esența subiectului, întrucât am vorbit despre muzica militară și cea a orașului. Muzica militară a

reprezentat chiar până în modernitate un atribut al suveranității, acesta fiind firul după care ne-am călăuzit în alcătuirea acestui capitol. Fiecare monarh și-a manifestat suveranitatea pe câmpul de luptă și prin intermediul muzicii marțiale, care constituia un atribut exclusiv al acestuia, reglementat prin tratate, același lucru întâmplându-se și cu domnii români. Trompeta în special, dar și toba erau instrumentele care compuneau muzica militară, iar trompetele de argint puteau fi deținute doar de regi, atribut de care s-a prevalat și Constantin Brâncoveanu. Am arătat importantul rol al acestei muzici pe câmpul de luptă, în diferitele situații, dar și în afara lui, atunci când ea face parte din manifestările ceremoniale, cel mai potrivit exemplu fiind episodul petrecut la Colomeea în anul 1485. În ceea ce privește muzica orașului – cea care alături de muzica militară alcătuiește muzica oficială autohtonă a Moldovei și a Țării Românești – aceasta avea un rol foarte important în angrenajul curții domnești, deoarece semnaliza și marca sonor orice eveniment și etapă zilnică sau făcea parte din alaiuri, sporind fastuozitatea și evidențiind puterea și persoana domnului. În ambele cazuri am avut în vedere expunerea rolului fiecăreia separat, dar și în ansamblu, precum și modalitatea în care contribuie la realizarea relației muzică-putere. Pentru a aduce un plus de greutate în favoarea acestui fapt, reamintim aici pe Vasile Lozinschi și pe banul Mareș care au subminat autoritatea domnească adoptând în suita lor muzică.

Al patrulea capitol: „Meterhaneaua”, reprezintă din punctul nostru de vedere cel mai fidel relația muzică-putere, deoarece atât încărcătura politică, cât și cea simbolică, întrec în importanță pe toate celelalte. Am arătat cu această ocazie ce înseamnă muzica militară în percepția islamică și mai ales în cea otomană, cum s-a dezvoltat, ce valențe a căpătat meterhaneaua în cadrul Imperiului Otoman și cum anume reprezenta puterea politică, în multiplele ei forme. Sultanul otoman se legitima el însuși prin această formație muzicală militară, dar legitima și pe marii demnitari ai Imperiului, printre care și domnii români, oferindu-le ca însemn politic meterhaneaua. Odată intrată în posesia domnilor, ea devenea o muzică oficială și constituia un semn distinctiv al apartenenței politice a domnului față de puterea sultanală. De asemenea, având în vedere contextul tuturor însemnelor puterii politice primite de la Poartă, se poate chiar reconsidera poziția domnilor români în politica otomană, deoarece doar lor li se permitea să dețină și să folosească muzică marțială în capitala Imperiului, lucru care nu era permis nici măcar marelui vizir sau reprezentanților marilor puteri ale Europei. Având în vedere acest aspect, am încercat să argumentăm și această idee.

Trecând de la dimensiunea politică a meterhanelei, la cea muzical-artistică și terminologică, considerăm că am adus un aport consistent în edificarea principalelor confuzii care îngreădeau înțelegerea corectă a acesteia și a importantului ei rol. Am adoptat o abordare sistematică a tot ceea

ce înseamnă componență, repertoriu, terminologie și alte aspecte, explicând și exemplificând pe fiecare în parte. Dată fiind multitudinea sensurilor și complexitatea elementelor care definesc meterhaneaua, spațiul acordat tratării acestui capitol este cel mai generos din lucrare.

În al cincilea capitol: „Muzica bisericească”, paradigma se schimbă radical, deoarece aici am abordat muzica religioasă și rolul ei în reprezentarea politică. Deși poate părea curios, muzica religioasă a avut un rol important în această ecuație, în primul rând datorită relației dintre Stat și Biserică, caracteristică medievalității românești. Dat fiind acest cadru, am expus cum anume se realiza această relație. Bisericile domnești concentră în jurul lor pe cei mai buni psalți, iar aceștia, în afara cultului divin public, participau la diferite manifestări de la Curte cu muzica lor, cel mai propice cadru fiind ospețele domnești. Aici interpretau cântări specifice și polihronioane, prin care îl preamăreau și slăveau pe domn, conform modelului bizantin.

Polihronioanele au reprezentat acea specie muzicală bisericească cu aplicare laică, adică nu erau cântări specifice diverselor slujbe, ci imnuri prin care se ura domnului mulți ani, sănătate și prosperitate. Acestea sunt nelipsite din cadrul ritualului de ungere, acolo unde evidențiază puterea și superioritatea domnului în raport cu ceilalți, în calitatea sa de uns al lui Dumnezeu, dar și în oricare alt context în care domnul este pus în contact cu religia și cu exercitarea ei.

Al șaselea capitol, numit: „Muzica lăutarilor”, este dedicat muzicii lăutarilor, care constituie un episod frumos în istoria muzicii noastre în general, dar și în contextul aulic. Cu această ocazie am arătat modalitatea în care lăutarii s-au pliat reprezentării politice prin intermediul muzicii. Statutul lor de robi îi lega practic de Curte și de voința domnului, dar cu toate acestea ei s-au bucurat de un real succes pe plan artistic, fiind foarte apreciați și căutați. Muzica lor reprezintă sincretic mai multe influențe muzicale, dintre care cea mai importantă este cea orientală, recognoscibilă până astăzi. Lăutarii erau omniprezenți în activitățile de la Curte și nelipsiți, în special de la ospețele domnești, unde de multe ori reprezentau deliciul momentului, mai ales atunci când principalii musafiri erau străini. De asemenea, puteau fi întâlniți și în alaiuri, ba chiar în cel al domnului când venea să-și ocupe tronul. La fel ca în celelalte cazuri, muzica lăutărească era un atribut al domniei, chiar dacă proprietarii de țigani lăutari erau și boierii sau mănăstirile, dar care nu beneficiau de muzica lor așa cum o făcea domnul, din cauza anumitor nuanțe pe care am reușit să le explicăm, credem noi.

În al șaptelea capitol: „Muzica clasică otomană și muzica «nemțească»”, am cuprins două formații muzicale, reprezentante a două lumi diferite și oarecum concurente – muzica clasică otomană și muzica europeană sau nemțească, așa cum s-a impus la noi din punct de vedere terminologic. Muzica clasică otomană devine o prezență incontestabilă începând cu perioada

fanariotă și exercită o influență hotărâtoare în dezvoltarea muzicii românești, tocmai prin intermediul lăutarilor. Având în vedere noul stil de viață adus și implementat de domnii fanarioți, muzica orientală nu avea cum să lipsească, ba chiar contribuia la sugerarea și augmentarea prerogativelor domnești. Acest lucru se datorează în primul rând faptului că era o muzică exotică, iar deținerea ei presupunea și o oarecare potență financiară, dar și un anumit statut, invocând aici același exemplu de la curtea lui Constantin Brâncoveanu. În al doilea rând, nimeni în afara domnului nu deținea o astfel de muzică, din aceeași rațiune, pe care am expus-o în mod repetat pe parcursul lucrării.

În ceea ce privește muzica nemțească, situația este exact aceeași, doar că privită din perspectivă occidentală. Această categorie muzicală își face tot mai mult simțită prezența începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, pe fondul orientării politice tot mai mari spre Occident, dar și datorită începutului modernizării și afluxului cultural european inserat prin intermediul rușilor. Deținerea unei astfel de formații muzicale presupune același cadru, la fel ca în cazul muzicii orientale, iar aportul ei în augmentarea puterii politice este similar, lucru subliniat chiar de Sulzer, după cum am putut observa.

Al optulea capitol, intitulat: „Muzica de dans”, a fost rezervat muzicii de dans și vine ca o continuare a celui precedent. Dansul este în general un element de coeziune între straturile sociale, vizibil mai ales în primele secole de existență statală a Țărilor Române, atunci când dansurile populare erau gustate și la Curte, acolo unde elita socială le practica în anumite ocazii. De-a lungul secolelor situația nu se schimbă neapărat din acest punct de vedere, dar ceea ce se schimbă însă sunt tocmai dansurile care încep să pătrundă, străine și exotice, care apar odată cu formațiile muzicale sinonime și care sunt apanajul Domniei și al curții domnești. Dansurile de factură orientală, la fel ca cele occidentale, sunt legate de muzica ce le acompaniază și implicit de patronul lor. De aceea și în ceea ce privește dansurile, situația nu se schimbă, constituind și ele un element distinctiv al suveranității.

Începând cu al nouălea capitol: „Muzica în contextul primirii domniei”, am trecut de la identificarea, tratarea și indicarea rolului fiecărei formații muzicale de la Curte, mai ales din perspectiva relației muzică-putere, la principalele situații în care acestea se manifestă, în concordanță cu obiectivele anunțate în Introducere, plasate pe cadrul „ceremonie și ritual”. Ne-am propus aici să evidențiem cum anume muzica este prezentă în contextul larg al obținerii scaunului domnesc al uneia dintre cele două țări românești și cum reușește să constituie un instrument al reprezentării politice. Dată fiind complexitatea subiectului, a trebuit să împărțim tot contextul în

două părți, laică și religioasă și să analizăm muzica aferentă fiecăreia. Partea laică se referă la ceremonialul primirii domniei de la Constantinopol, cu toate etapele sale, la drumul în chip ceremonios spre țară, la intrarea triumfală, cea pe care se pune mare accent, dar și la etapele de după ceremonia religioasă.

Postura în care se află acum noul domn reprezintă cel mai important gest de putere pe care îl poate exercita un suveran, de aceea muzica, cu toată încărcătura ei simbolică expusă până aici, are un rol foarte important. Relația muzică-încoronare este cea mai fidelă și profundă din totalul celor care au în vedere muzica și puterea. Meterhaneaua reprezintă în acest caz cel mai important element muzical care sugerează puterea, deoarece acum este momentul în care ea este înmănată domnului. În ceea ce privește partea religioasă a ceremonialului, referindu-ne la ritualul de ungere, muzica religioasă este cea care deține monopolul, întrucât Sfânta Liturghie, cadrul ungerii, este compusă din imnuri și cântări religioase, în varianta lor festivă, având în vedere importanța momentului, dar și din unele speciale, doar aici întâlnite, care deosebesc o Liturghie obișnuită de una cu totul festivă.

Acest capitol este unul foarte important, întrucât aici am tratat aspecte deosebite ale lucrării, precum stabilirea muzicii care asigură domnului atmosfera sonoră pe timpul șederii lui în capitala otomană, dar și clarificarea problemelor privind identificarea și plasarea corectă a unor cântări religioase în cadrul ritualului de ungere sau stabilirea numărului ungerilor pe care le primea domnul acum.

Al zecelea capitol, denumit: „Muzica alaiurilor”, este dedicat exclusiv alaiurilor și procesiunilor domnești, precum și locului și importanței muzicii într-un asemenea context. În prima fază ne-am referit exclusiv la solii, la modul în care acestea erau abordate, dar și la muzica componentă. Am observat că întreg ceremonialul se desfășura în trei etape. Prima reprezenta întâmpinarea și primirea soliei în capitală. Aici muzica este foarte importantă, întrucât reprezentații a două state care se întâlnesc într-un cadru oficial întruchipează însăși autoritatea statului, de aceea eticheta și protocolul erau riguros reglementate. Muzica, atât cea a gazdei, cât și cea a solului avea „misiunea” de a înfrumuseța și de a induce un sentiment de putere cât mai mare în subconștientul celuilalt. A doua etapă este constituită de răstimpul șederii solului în capitala uneia dintre Țările Române, timp în care se organizau diverse ospete și festivități, unde muzica era mereu prezentă și avea același rol. A treia etapă reprezintă momentul plecării soliei și întocmirii alaiului cu care aceasta este escortată din oraș, cu mare pompă și festivism, muzica fiind prezentă iar și manifestându-se similar momentului în care a venit.

Trecând de la această parte, în faza a doua a capitolului am tratat despre fiecare alai și procesiune domnească mai importantă, desfășurate în interiorul Curții, și cu ocazia anumitor momente importante. Și aici ceremonia și ritualul, dată fiind importanța sărbătorilor religioase în mentalul colectiv al vremii, ne ajută să observăm mai bine și să înțelegem aportul muzicii în astfel de situații și importanța ei în reprezentarea publică a domnului.

Al unsprezecelea capitol: „Muzica și puterea în diferite alte contexte: nunta și înmormântarea”, este dedicat unor momente importante din viața omului: nunta și înmormântarea. Cu acest prilej am expus rolul important al muzicii în ambele ipostaze, în reprezentarea publică a preeminenței domnești. Mai ales în cazul nunților petrecute la Curte, care implică familia domnitoare, se pune un mare accent pe fast și spectaculozitate, iar exemplele pe care le-am expus ne indică clar faptul că muzica era unul dintre elementele care făcea diferența. Având în vedere că în general legăturile matrimoniale se stabileau cu persoane importante din exteriorul țării, dovedirea puterii și belșugului era o prioritate pentru domnii români. De aceea, în acest cadru avem cele mai multe mărturii ale prezenței formațiilor muzicale și jocurilor (legate intrinsec de muzică) aduse din exteriorul țării, în special de la Constantinopol, care au rolul de a dovedi puterea comanditarului lor. În ceea ce privește înmormântările, muzica îndeplinește rolul pe care îl avea și în timpul vieții domnului – care acum este defunct – întrucât face parte din cortegiul cu care acesta este condus pe ultimul drum, timp în care poartă semnul doliului și cântă înăbușit, imitând un murmur, din cauza acoperirii instrumentelor cu un material textil.

Ultimul capitol, cel de-al doisprezecelea, numit: „Muzica ospetelor domnești”, are scopul de a fi ca o perspectivă generală a tot ceea ce s-a tratat până acum, întrucât aici am vorbit despre ospetele domnești, locul unde absolut toată muzica poate fi prezentă, contribuind fiecare în felul ei la evidențierea domnului și a imaginii sale, masa festivă constituind de altfel un gest de putere. În acest cadru riguros etapizat, muzica era cea care anunța începerea banchetului, prin semnalele sonore ale muzicii militare, dar și celei a orașului. De asemenea, multitudinea felurilor de mâncare erau anunțate tot prin muzică. Cea mai importantă parte a mesei era reprezentată de momentul închinării paharelor atunci când toată muzica prezentă cânta, chiar simultan. Apoi, până la finalul ospățului, toate muzicile prezente, precum și dansurile înfrumusețau atmosfera și confereau cadrului o imagine aparte, una de reprezentare a puterii.

CONCLUZII

Muzica reprezintă o modalitate eficientă de comunicare, dar și un element de coeziune între persoane și comunități. Capacitatea ei de sintetizare a emoțiilor, a bagajului intelectual și cultural, a diferitelor influențe și a altor lucruri, corelată cu puterea de transmitere și cu viteza de propagare, face din muzică unul dintre instrumentele de comunicare foarte eficiente, mai ales când adresantul este o masă de oameni. Această capacitate a fost speculată și dezvoltată de „ideologii” puterii și utilizată în scopuri proprii pentru a-și crea un avantaj și pentru a-și comunica prerogativele cât mai eficient și cât mai multor oameni. De aceea, relația muzică-putere, care unora poate să le pară bizară, este una foarte importantă, dovadă fiind deosebitul interes manifestat de-a lungul secolelor față de aceasta de către diversele capete încoronate de oriunde. În urma celor scrise în această teză putem considera fără a exagera că muzica este un instrument din arsenalul puterii politice.

Data fiind importanța reprezentării publice a monarhului în general și a domnului în cazul abordării de față, muzica de Curte, cea la care ne referim aici, a îmbrăcat multiple forme și a recurs la numeroase procedee prin care să se manifeste și prin care să evidențieze persoana suveranului. De aceea, întâlnim numeroase formații muzicale diferite, dar și multiple metode de afișare publică a muzicii, care cuprind într-un văl invizibil tot orizontul și îl influențează, de cele mai multe ori într-un mod imperceptibil. Muzica are capacitatea de a transmite subliminal mesaje frumos ambalate, dată fiind frumusețea sunetelor, dar cu o țintă precisă și într-o modalitate sigură.

Din punctul nostru de vedere, în ceea ce privește relația dintre domnii români și muzica privită ca reprezentare a puterii, cea mai fidelă, dar și impresionantă modalitate a fost meterhaneaua. Această formație muzicală avea un bagaj simbolic foarte bogat încă de dinaintea constituirii Imperiului Otoman, iar odată cu adoptarea ei de către viitorul mare imperiu, meterhaneaua s-a dezvoltat tot mai mult, sporindu-și simbolismul și devenind o entitate în adevăratul sens al termenului, care multora le-a stârnit admirația și le-a indus totodată și sentimentul puterii. Dat fiind acest cadru, domnii, considerați ca parte a aparatului politic otoman, beneficiau de această formație muzicală ca semn distinctiv al apartenenței lor la politica otomană, dar și al obedienței față de sultan, aspect care le conferea, cel puțin din perspectivă otomană, un statut privilegiat. Referindu-ne doar la acest aspect, putem ușor observa evidenta legătură dintre muzică și putere. Foarte sugestiv în acest sens este termenul de „insignă” utilizat în istoriografia modernă pentru a desemna totalul însemnelor politice pe care le emitea Poarta ierarhiei sale politico-administrative și care cuprindea și meterhaneaua, insigna constituind un element distinctiv, asemenea unei uniforme care are rol de diferențiere. În cazul nostru, diferențierea se făcea și prin muzică, iar cei cu care domnul intra în

contact (reprezentanții diferitelor state) recunoșteau izvorul puterii sale. Pe de altă parte, domnul însuși, în calitatea sa de suveran, în ceea ce privește politica internă a țării, se putea distinge și prin muzică, care consta în toate formele muzicale existente la Curte și care erau un atribut al puterii sale. În cadrul oficial care depășea nivelul reședinței domnești, muzica militară era principalul argument din acest punct de vedere, căreia i se adăuga și muzica orașului, atunci când ne apropiem de împrejurimile capitalei și de interiorul acesteia. Odată ajunși aici, toate manifestările publice ale domnului sunt înfrumusețate și de alte categorii muzicale, mai „puțin oficiale”, precum: muzica de factură orientală, cea lăutărească, bisericească, europeană și chiar cea populară uneori, toate acestea cu scopul evidențierii preeminenței domnești și a distanței sociale dintre acesta și supușii săi. Exact aceeași situație poate fi întâlnită și oriunde în Europa.

Prin lucrarea de față nu avem pretenția că am epuizat subiectul, sub nicio formă, deoarece pentru perioada îndelungată de timp pe care o acoperă, dar și din cauza diversității muzicale relativ mare, aplicată prin multitudinea contextelor și situațiilor în care domnul și-a manifestat prerogativele prin intermediul muzicii de-a lungul vremii, acest lucru nici nu este posibil, în primul rând din cauza faptului că oricând pot să apară izvoare noi sau necunoscute care să conțină informații importante sau vom putea avea acces la unele care nu ne-au fost accesibile până acum din cauza mai multor bariere, una dintre ele fiind cea lingvistică. De altfel, aceleași surse utilizate de noi aici, dar privite dintr-o altă perspectivă pot duce la opinii diferite, cum de altfel s-a și întâmplat câte o dată, așa cum am și arătat în textul tezei. Chiar dacă uneori a existat posibilitatea aprofundării diferitelor teme sau puncte abordate aici, am considerat utilă păstrarea unei unități în ceea ce privește profunzimea cercetării pentru fiecare capitol în parte, chiar dacă nu am reușit mereu acest lucru. Un alt motiv a fost încadrarea în limitele unei cercetări doctorale în ceea ce privește dimensiunea lucrării, dar și al menținerii unui echilibru privind domeniul în care această teză a fost elaborată, adică cel al istoriei. Un impediment în calea dezvoltării anumitor puncte ale lucrării a fost perioada de trei ani, relativ scurtă pentru documentare și întocmire a tezei, dat fiind faptul că volumul materialului de studiu a fost unul destul de laborios.

Aportul nostru, care s-a dorit a fi unul cât mai personal și concret, constă în deștelenirea unor sensuri care până acum au îngreunat înțelegerea și mai ales formarea unei păreri globale asupra subiectului. Deși uneori pare că am insistat prea mult asupra unor aspecte care puteau fi tratate mai succint, considerăm că făurirea unor „instrumente” sau a unor piese dintr-un întreg, cât mai clare, evidente și în conformitate cu realitatea, duce la construcția corectă a ideilor și în final la un rezultat notabil și relevant. Tocmai de aceea am zăbovit mai mult asupra unor anumite aspecte.

În primul rând am realizat o imagine asupra relației muzică-putere, pe care am evidențiat-o clar în repetate rânduri. Am reușit să diferențiem muzica militară de cea a orașului și să redăm prin exemple rolul fiecăreia în angrenajul țării și al curții domnești. În ceea ce privește meterhaneaua am stabilit sensurile, terminologia, precum și aspectele tehnice care se referă la această formație muzicală. Am evidențiat dimensiunea și symbolismul ei politic și rolul important pe care îl deține în concepția politică otomană, totodată arătând și cum anume domnii români se legitimau prin meterhanea, cea care constituia un simbol politic pentru ei. O altă contribuție importantă, credem noi, a fost reconstituirea ritualului de ungere a domnilor și a cântărilor specifice, dar și identificarea unor aspecte esențiale, precum stabilirea numărului ungerilor pentru aceeași persoană, în cadrul aceleiași domnii. Toate acestea ne-au ieșit în evidență tocmai datorită muzicii religioase din acest context, încercând să discernem și să lămurim informațiile din izvoare, de multe ori cu multiple înțelesuri. Nu în ultimul rând, am observat traducerea greșită sau inexactă a instrumentelor muzicale în izvoare de o importanță majoră, care au condus spre multe greșeli de interpretare. De aceea, am insistat și asupra acestui fapt, încercând să îndreptăm (cu argumente) această situație și să facilităm o percepție corectă. Acestea sunt principalele contribuții personale aduse cu prilejul acestei lucrări, pe care le menționăm, dar mai există numeroase altele asemenea pe care le-am abordat, cu o importanță mai mică la o primă vedere, însă angrenate în contextul larg sunt foarte necesare, întrucât pot ajuta mult la înțelegerea cuprinsului tezei, dar și viitoarelor cercetări în această sferă tematică.

În privința ideilor pe care ni le-am propus, dar pe care nu am reușit să le concretizăm, în primul rând din cauza dimensiunilor lucrării, dar și a timpului, ele au avut în vedere abordarea subiectului din perspectiva învățământul muzical, mai ales cel laic – întrucât de cel religios s-au ocupat numeroase lucrări și studii – și legătura lui cu Domnia, încercând să observăm dacă și cum anume s-a implicat ea în acest proces. Referitor la acest aspect am trasat deja în teză o schiță a procesului de învățământ. Ne-am mai propus de asemenea realizarea unui tabel din care să reiasă, pe baza listelor de plată și a sumelor plătite, o ierarhizare a tuturor muzicanților care apar în astfel de documente și stabilirea unei ordini, pentru a putea observa, din prisma salariilor, importanța fiecăruia în cadrul Curții, dar și raportul dintre muzicanți și alți „lefegii” ai țării. Având în vedere numeroasele monede în care au fost plătiți aceștia de-a lungul timpului și fluctuarea valorii lor de la o perioadă la alta, în funcție de multe aspecte, acest proces necesita o muncă suplimentară de documentare și implicit mai mult timp. Totuși, am trasat în lucrare unele considerente referitoare la acest aspect și am ierarhizat muzicanții în funcție de suma cu care au fost plătiți, constatând de

fiecare dată că mehterii erau de departe cel mai bine remunerați, tot ei, alături de cântăreții bisericești, beneficiind și de cele mai multe privilegii.

În final, majoritatea obiectivelor propuse la începutul acestui demers au fost atinse, ba chiar au apărut altele noi, datorate aprofundării subiectului, pe care le-am atins de asemenea, întrucât nu puteau fi evitate fără a vicia înțelesul general al lucrării.

Teza aduce o contribuție în principal la istoria muzicii românești vechi, prin scoaterea la iveală sau clarificarea unor informații care până acum nu au fost exploatate. De asemenea, foarte importantă în opinia noastră este tratarea puterii politice din perspectiva muzicii, fapt ce a scos la suprafață o legătură puternică, după model occidental, dar și oriental, aspecte care relevă poziția Moldovei și a Țării Românești în conernul politic european. Demersul reprezintă și o muncă de pionierat, întrucât am parcurs în realizarea lui cărări foarte puțin explorate anterior și am propus cu această ocazie o nouă modalitate de abordare și studiere a muzicii românești.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

I. Izvoare

I.1. Documentare

- Aricescu, C. D., *Condica de venituri și cheltuieli a Vistieriei de la leatul 7202 la leatul 7212 (1694-1704)*, în „Revista Istorică a Arhivelor României”, București, 1873.
- Caproșu, I., *Sama Măriei Sale Alexandru Ioan Mavrocordat (1786)*, în „Ioan Neculce”, Buletinului Muzeului de Istorie a Moldovei (serie nouă), vol. VIII-IX, 2002-2003.
- —, *Sama Vistieriei Țării Moldovei din 1777 (I)*, în „Arhiva Genealogică”, anul IV (IX), 1997, nr. 1-2.
- —, *Sama Vistieriei Țării Moldovei pe anul 1764. Sama I (februarie-iulie)*, în „Ioan Neculce”, Buletinul Muzeului de Istorie al Moldovei (serie nouă), vol. II-III, 1996-1997.
- —, *Sămi de vistierie. I. Sama Vistieriei Moldovei din 1776*, în „Revista de Istorie Socială”, vol. I, 1996.
- —, edit., *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, volumul II, acte interne (1661-1690), Editura „Dosoftei”, Iași, 2000; volumul III, acte interne (1691-1725), Editura „Dosoftei”, Iași, 2000; volumul IV, acte interne (1726-1740), Editura „Dosoftei”, Iași, 2001; volumul V, acte interne (1741-1755), Editura „Dosoftei”, Iași, 2001; volumul VI, acte interne (1756-1770), Editura „Dosoftei”, Iași, 2004; volumul VII, acte interne (1771-1780), Editura „Dosoftei”, Iași, 2005; volumul VIII, acte interne (1781-1790), Editura „Dosoftei”,

- Iași, 2006; volumul IX, acte interne (1791-1795), Editura „Dosoftei”, Iași, 2007; volumul X, acte interne (1796-1800), Editura „Dosoftei”, Iași, 2007.
- —, *Sama Vistieriei Țării Moldovei din octombrie-noiembrie 1786*, în „Hrisovul”, serie nouă, tom VIII, 2002.
 - *Documenta Romaniae Historica (D. R. H.)*, A. Moldova, volumul I (1384-1448), întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1975; volumul II (1449-1486), întocmit de Leon Șimanschi, Georgeta Ignat și Dumitru Agache, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1976; volumul III (1487-1504), întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și N. Ciocan, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1980; volumul VI, (1546-1570), întocmit de I. Caproșu, Editura Academiei Române, București, 2008; volumul XX (1629-1631), întocmit de I. Caproșu, C. Burac, Editura Academiei Române, București, 2011; volumul XXII (1634), întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1974; volumul XXIV (1637-1638), întocmit de C. Cihodaru și I. Caproșu, Editura Academiei Române, București, 1998; volumul XXV (1639-1640), întocmit de Nistor Ciocan, Dumitru Agache, Georgeta Ignat și Marius Chelcu, Editura Academiei Române, București, 2003; volumul XXVI (1641-1642), întocmit de I. Caproșu, Editura Academiei Române, București, 2003.
 - —, *B. Țara Românească*, volumul I (1247-1500), întocmit de P. P. Panaitescu, Damaschin Mioc, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1966; volumul II (1501-1525), îngrijit de Ștefan Ștefănescu și Olimpia Diaconescu, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1972; volumul III (1526-1535), întocmit de Damaschin Mioc, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1975; volumul IV (1536-1550), întocmit de Damaschin Mioc, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1981; volumul VI (1566-1570), îngrijit de Ștefan Ștefănescu și Olimpia Diaconescu, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1985; volumul VII (1571-1575), îngrijit de Ștefan Ștefănescu și Olimpia Diaconescu, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1988; volumul XXI (1626-1627), întocmit de Damaschin Mioc, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1965; volumul VIII (1576-1580), întocmit de Damaschin Mioc și Ioana Constantinescu, Editura Academiei Române, București, 1996; volumul XXII (1628-1629), întocmit de Damaschin Mioc, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1969; volumul XXIII

(1630-1632), întocmit de Damaschin Mioc, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1969; volumul XXIV (1633-1634), întocmit de Damaschin Mioc, Sașa Caracaș și Constantin Bălan, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1974; volumul XXV (1635-1636), întocmit de Damaschin Mioc, Maria Bălan, Ruxandra Cămărășescu, Coralia Fotino, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1985; volumul XXVII (1639-1640), întocmit de Violeta Barbu, Gheorghe Lazăr, Constanța Vintilă-Ghițulescu, Oana-Mădălina Popescu, Ovidiu Olar, Editura Academiei Române, București, 2013; volumul XXX (1645), întocmit de Violeta Barbu, Marieta Chiper, Gheorghe Lazăr, Editura Academiei Române, București, 1998; volumul XXXII (1647), întocmit de Violeta Barbu, Gheorghe Lazăr, Oana Rizescu, Editura Academiei Române, București, 2001; volumul XXXIII (1648), întocmit de Gheorghe Lazăr, Constanța Vintilă-Ghițulescu, Andreea Iancu, Editura Academiei Române, București, 2006; volumul XXXV (1650), întocmit de Violeta Barbu, Constanța Ghițulescu, Andreea Iancu, Gheorghe Lazăr, Oana Rizescu, Editura Academiei Române, 2003; volumul XXXVII (1652), întocmit de Violeta Barbu, Constantin Bălan, Florina Manuela Constantin, Editura Academiei Române, 2006; volumul XXXVIII (1653), întocmit de Oana Rizescu, Marcel-Dumitru Ciucă, Florina Manuela Constantin, Andreea Iancu, Editura Academiei Române, București, 2009; volumul XXXIX (1654), întocmit de Violeta Barbu, Gheorghe Lazăr, Florentina Manuela Constantin, Constanța Ghițulescu, Oana Mădălina Popescu, Editura Academiei Române, București, 2010; volumul XL (1655), întocmit de Oana Rizescu, Florina Manuela Constantinescu, Andreea-Roxana Iancu, Editura Academiei Române, București, 2013.

- *Documente privitoare la Istoria Românilor (D. I. R. Hurmuzaki)*, culese de Eudoxiu de Hurmuzaki, vol. X, 1763-1844, cuprinzând documente adunate, adnotate și publicate de Neculai Iorga, Bucuresci, 1897; volumul XII 1594-1602, cuprinzând documente adnotate și publicate de N. Iorga, Bucuresci, 1903; suplimentul II, volumul I, 1510-1600, urmare la colecțiunea lui Eudoxiu de Hurmuzaki, documente culese, coordonate, adnotate și publicate de Ioan Bogdan, cu traducerea franceză a documentelor polone de I. Skupiewski, Bucuresci, 1893.
- Ghibănescu, Gh., *Catastihul Iașilor din 1755*, în „Ioan Neculce”, Buletinul Muzeului Mnicipal din Iași, Anul I, Fascicola I, Octombrie 1921.
- —, *Sama Visteriei Moldovei din 1763 (Iunie Decembrie)*, în „Ioan Neculce” Buletinul Muzeului Municipal Iași, Fascicola 5, 1925.

- —, *Sămile Visteriei Moldovei pe lunile Iulie și August 1764* (seria II-a), în „Ioan Neculce” Buletinul Muzeului Municipal Iași, Fascicola 9, 1931.
- Giurescu, Dinu C., *Anatefterul. Condica de porunci a vistieriei lui Constantin Brâncoveanu*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, vol. V, 1962.
- Potra, George, *Documente privitoare la istoria orașului București (1594-1821)*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1961.

I.2. Legislație bisericească

- *Îndreptarea Legii 1652*, ediție întocmită de Colectivul de Drept Vechi Românesc condus de Academician Andrei Rădulescu, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1962.

I.3. Narative

- *Biblia sau Sfânta scriptură*, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2005.
- Barbu-Bucur, Sebastian, *Filotei sin Agăi-Jipei. Psaltichie rumânească. I. Catavasier*, în *Izvoare ale muzicii românești*, vol. VII A, Editura Muzicală, București, 1981.
- Cantemir, Dimitrie, *Descrierea Moldovei*, traducere după originalul latin de Gh. Guțu, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1973.
- —, *Istoria creșterilor și a descreșterilor curții othomannice sau aliothmannice de la primul început al neamului, adusă pînă în vremurile noastre, în trei cărți*, volumul I (cărțile creșterii, I-II), ediția a II-a revizuită. Prefața traducerii românești Acad. Virgil Cândea. Traducerea românească și indice de Dan Slușanschi, Editura Paideia, București, 2012; volumul II (cărțile creșterii, III), ediția a II-a revizuită. Prefața traducerii românești Acad. Virgil Cândea. Traducerea românească și indice de Dan Slușanschi, Editura Paideia, București, 2012.
- —, *Istoria măririi și decăderii Curții othmane*, volumul II, Editarea textului latinesc și aparatul critic Octavian Gordon, Florentina Nicolae și Monica Vasileanu. Traducere din limba latină Ioana Cosma. Cuvânt înainte Eugen Simion. Studiu introductiv Ștefan Lemny, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2015.
- *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I (1801-1821), îngrijit de Georgeta Filitti, Beatrice Marinescu, Șerban Rădulescu-Zoner, Marian Stroia, Editura Academiei Române, București, 2004.

- *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, îngrijit de Maria Holban, Editura Științifică, București, 1968; vol. II, îngrijit de Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dresca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, Editura Științifică, București, 1970; vol. III, îngrijit de Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dresca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, Editura Științifică, București, 1971; vol. IV, îngrijit de Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dresca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, Editura Științifică, București, 1972; vol. V, îngrijit de Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dresca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, Editura Științifică, București, 1973; vol. VI, îngrijit de M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru și Mustafa Ali Mehmet, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976; vol. VII, îngrijit de Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dresca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, Editura Științifică și Pedagogică, București, 1980; vol. VIII, îngrijit de Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dresca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983; vol. IX, îngrijit de Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dresca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, Editura Academiei Române, București, 1997; vol. X, partea I, îngrijit de Maria Holban, Maria M. Alexandrescu-Dresca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, Editura Academiei Române, București, 2000; vol. X, partea a II-a, îngrijit de Maria Holban, Maria M. Alexandrescu-Dresca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, Editura Academiei Române, București, 2001; supliment I, întocmit de Ștefan Andreescu, Marian Coman, Alexandru Ciocâltan, Ileana Căzan, Nagy Pienaru, Ovidiu Cristea, Tatiana Cojocar, Editura Academiei Române, București, 2011.
- Constantin VII Porphyrogénète, *Le livre des cérémonies*, tome II, commentaire livre I – chapitres 47 (38) – 92 (83), par Albert Vogt, Paris, 1940.
- Costin, Miron, *Letopisețul Țării Moldovei dela Aron Vodă încoace*, ediție critică de P. P. Panaitescu, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1944.
- Costin, Nicolae, *Letopisețul Țării Moldovei dela zidirea lumii până la 1601*, ediție cu o introducere de Ioan Șt. Petre, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1942.
- *Cronicari munteni*, selecția textelor, studiu introductiv, note, comentarii și glosar de Dan Horia Mazilu, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, Univers Enciclopedic, București, 2004.
- *Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între anii 1695-1754*, text grecesc însoțit de traducerea românească cu prefață, introducere, glosar și indice. Ediție îngrijită de Nestor Camariano și Ariadna Camariano-Cioran, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1965.

- *Cronici turcești privind Țările Române*, extrase, vol. I. Sec. XV–mijlocul sec. XVII, volum întocmit de Mihail Guboglu și Mustafa Mehmet, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1966; vol. II. Sec. XVII–începutul sec. XVIII, volum întocmit de Mihail Guboglu, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1974; vol. III. Sfârșitul sec. XVI–începutul sec. XIX, volum întocmit de Mustafa A. Mehmet, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1980.
- del Chiaro, Anton-Maria, *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*, ediție de N. Iorga, București, 1914.
- *Doi cântăreți greci ai lui Mihai Viteazul: Stavrinós și Palamed*, traduceri publicate și adnotate de N. Simache și Tr. Cristescu, București, 1943.
- *Domni români la Poarta Otomană, după un manuscris turcesc conținând note și însemnări despre ceremoniile și recepțiunile din palatul împărațesc din Stambul între anii 1698-1782*, tradus și adnotat de H. Dj. Siruni, București, 1941.
- *Dosoftei, psaltirea în versuri 1673*, ediție critică de N. A. Ursu, cuvânt înainte de Înalt Prea Sfințitul Iustin Moiescu, Arhiepiscop al Iașilor și Mitropolit al Moldovei și Sucevei, Iași, 1974.
- Dumont, Jean; de Rousset Missy, Jean, *Supplément au corps universel diplomatique du droit des gens [...] tome quatrieme. Le cérémonial diplomatique des cours de l'Europe [...]*, tome premier, Amsterdam, 1739; *Supplément au corps universel diplomatique du droit des gens [...] tome cinquieme. Le cérémonial diplomatique des cours de l'Europe [...]*, tome second, Amsterdam, 1739.
- Eclesiarhu, Dionisie, *Scrieri alese. Hronograf. Predoslovii*, ediție, prefață, note, glosar și bibliografie de Natalia Trandafirescu, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”, București, 2004.
- Fotino, Dionisie, *Istoria generală a Daciei sau a Transilvaniei, Țării Munteneste și a Moldovei*, traducere George Sion, Editura Valahia, București, 2008.
- *Fr. J. Sulzer în Dacia cisalpină și transalpină*, traducerea și îngrijirea ediției de Gemma Zinveliu, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor din România, București, 1995.
- *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, text ales și stabilit de Florica Moisil și Dan Zamfirescu. Traducerea originalului slavon G. Mihăilă. Repere istorico-literare alcătuite în redacție de Andrei Rusu, Editura Minerva, București, 1984.

- Kogălniceanu, Pseudo-Enache, *Letopisețul Țării Moldovii de la domnia întâi și pînă la a patra domnie a lui Constantin Mavrocordat Voevod (1733-1774)*, ediție critică de Aurora Ilieș și Ioana Zmeu. Studiu introductiv de Aurora Ilieș, Editura Minerva, București, 1987.
- *Literatură românească de ceremonial. Condica lui Gheorgachi, 1762*, studiu și text de Dan Simonescu, București, 1939.
- *Memoriile prințului Nicolae Suțu, mare logofăt al Moldovei 1798-1871*, traducere din limba franceză, introducere, note și comentarii de Georgeta Penelea Filitti, Editura Fundației Culturale Române, București, 1997.
- Neculce, Ion, *Opere. Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel, Editura Minerva, București, 1982.
- Paul din Alep, *Jurnal de călătorie în Moldova și Valahia*, studiu introductiv, ediția manuscrisului arab, traducere în limba română, note și indici de Ioana Feodorov, Editura Academiei Române, București; Muzeul Brăilei-Editura Istros, Brăila, 2014.
- Ureche, Grigore, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediție îngrijită, studiu introductiv, indice și glosar de P. P. Panaitescu, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1958.
- Uricariul, Axinte, *Cronica paralelă a Țării Românești și a Moldovei*, vol. I, ediție critică și studiu introductiv Gabriel Ștrempel, Editura Minerva, București, 1993; vol. II, ediție critică de Gabriel Ștrempel, Editura Minerva, București, 1994.

I.4. Cărți de cult

- *Arhieraticon adică rînduiala slujbelor săvârșite cu arhieriu*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993.
- *Liturghier*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2012.

II. Dicționare

- Altieri, Ferdinando, *Dizionario italiano ed inglese. A Dictionary Italian and English*, vol. I, The Second Edition Corrected and Improved By Evangelist Palermo, London, 1749.
- Bărbuceanu, Valeriu, *Dicționar de instrumente muzicale*, Editura Muzicală Grafoart, București, 2014.
- *Dictionnaire de L'Académie Française*, septième édition, tome second I-Z, Paris, 1879.
- *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Academia Română, Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan”, Editura Univers Enciclopedic Gold, București, 2009.

- Scoditti, Francesco, *Musicae Latinae Glossarium*, prefazione di Aldo Luisi, Roma, 2010.
- Suciu, Emil, *Influența turcă asupra limbii române. Dicționarul cuvintelor românești de origine turcă*, vol. II, Editura Academiei Române, București, 2010.

III. Lucrări generale

- Ali-Ionescu, Nejlă, *Influențe ale muzicii tradiționale orientale-turcești în muzica europeană*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2012.
- Balotă, Anton, *Izvoarele baladei populare românești*, ediție, prefață și note de Petre Florea, Editura Saeculum I. O., București, 2019.
- Barbu-Bucur, Sebastian, *Cultura muzicală de tradiție bizantină pe teritoriul României în secolul XVIII și începutul secolului XIX și aportul original al culturii autohtone*, Editura Muzicală, București, 1989.
- Beșiroğlu, Şefika Şehvar, *Musical Instruments of Mughal, Timurid and Ottoman Courts as Depicted in Contemporary Paintings*”, susținut în cadrul „Music, Body, and Stage: The Iconography of Music Theater and Opera. The Tenth Conference of the Research Center for Music Iconography”, New-York City, 11-14 March 2008.
- Bobulescu, C., *Lăutari și hori în pictura bisericilor noastre*, 1940, extras din *Muzica Românească de Azi*, cartea Sindicatului Artiștilor Instrumentiști din România, București 1939, îndreptat și adăogit, având peste 55 de figuri în text, București, 1940.
- —, *Lăutarii noștri, din trecutul lor. Schiță istorică asupra muzicei noastre naționale corale cum și asupra altor feluri de muzici*, București, 1922.
- Brâncuși, Petre, *Istoria muzicii românești*, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor din Republica Socialistă România, București, 1969.
- Breazul, George, *Pagini din istoria muzicii românești*, Breazul, *Pagini din istoria muzicii românești*, vol. I, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor din Republica Socialistă România, București, 1966; volumul II, ediție îngrijită și prefață de Gheorghe Firca, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, București, 1970.
- Bréhier, Louis, *Civilizația bizantină*, traducere Nicolae Spinescu, Editura Științifică, București, 1994.
- Cosma, Octavian Lazăr, *Hronicul muzicii românești, volumul I. Epoca străveche, veche și medievală*, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, București, 1973; *Hronicul muzicii*

- românești 1784-1823*, volumul II, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, București, 1974.
- Cosma, Viorel, *Figuri de lăutari*, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor din R. P. R., București, 1960.
 - d'Ohsson, Ignatius Mouradgea, *Tableau général de l'empire Ottoman*, tome quatrième, second partie, Paris, 1791; tome septième, Paris, 1824.
 - Demian, Wilhelm, *Teoria Instrumentelor*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1968.
 - Edelman, Daniel, *The Urban Music of the Ottoman Turks*, Thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts, Boston University, 1953 (<https://open.bu.edu/handle/2144/9267>).
 - Farmer, Henry George, *A History of Arabian Music to the XIIIth Century*, London, 1929.
 - —, *Rise & Development of Military Music*, London, 1912.
 - —, *The Music and Musical Instruments of the Arabs*, London, 1929.
 - Feldman, Walter, *Music of the Ottoman Court: Makam, Composition and the Early Ottoman Instrumental Repertoire*, VWB, Verlag für Wissenschaft und Bildung, Berlin, 1996.
 - Feneșan, Cristina, *Constituirea principatului autonom al Transilvaniei*, Editura Enciclopedică, București, 1997.
 - Gâscă, Nicolae, *Tratat de teoria instrumentelor*, vol. I, Editura Muzicală, București, 1988; vol. II, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor din România, București, 1998.
 - Gemil, Tahsin, *Românii și Otomanii în secolele XIV-XVI*, Editura Academiei Române, 1991.
 - Ghenea, Cristian C., *Din trecutul culturii muzicale românești*, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor din R. P. R., București, 1965.
 - Ghircoiașiu, Romeo, *Contribuții la istoria muzicii românești*, vol. I, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor din R.P.R., București, 1963.
 - Hammer, Joseph, *Histoire de l'Empire Ottoman, depuis son origine jusqu'à nos jours*, tome premier, deuxième édition, traduit de l'Allemand M. Dochez, Paris, 1840; tome deuxième, traduit de l'Allemand J. J. Hellert, Paris, 1835; tome quatrième, traduit de l'Allemand J. J. Hellert, Paris, 1836; tome cinquième, traduit de l'Allemand J. J. Hellert, Paris, 1836; tome huitième, traduit de l'Allemand J. J. Hellert, Paris, 1837; tome neuvième, traduit de l'Allemand J. J. Hellert, Paris, 1837; tome deuxième, traduit de l'Allemand J. J. Hellert, Paris, 1835; tome douzième, traduit de l'Allemand J. J. Hellert, Paris, 1838; tome treizième,

- traduit de l'Allemand J. J. Hellert, Paris, 1839; tome quatorzième, traduit de l'Allemand J. J. Hellert, Paris, 1839; tome quinzième, traduit de l'Allemand J. J. Hellert, Paris, 1839; tome dix-septième, traduit de l'Allemand J. J. Hellert, Paris, 1841.
- Hines, John, *Eight Centuries of Troubadours and Trouvères. The Changing Identity of Medieval Music*, Cambridge University Press, New York, 2004.
 - Inalcık, Halil, *Imperiul Otoman. Epoca clasică 1300-1600*, ediție și studiu introductiv de Mihai Maxim, traducere, notă, completarea glosarului și a indicelui de Dan Prodan, Editura Enciclopedică, București, 1996.
 - Iorga, Nicolae, *Balada populară românească – originea și ciclurile ei*, Vlădenii-de-Munte, 1910.
 - Kertzer, David I., *Ritual, politică și putere*, traducere de Sultana Avram și Teodor Fleșeriu. Cuvânt înainte de Radu Florescu, Editura Univers, București, 2002.
 - le Goff, Jacques, *Imaginarul medieval. Eseuri*, Editura Meridiane, București, 1991.
 - Macrides, Ruth; Munitiz, J. A.; Angelov, Dimiter, *Pseudo-Kodinos and the Constantinopolitan Court: Offices and Ceremonies*, Ashgate Publishing Limited, Farnham, 2013.
 - Marrou, Henri-Irénée, *Trubadurii*, traducere, note și postfață de Sorina Bercescu, Editura Univers, București, 1983.
 - Maxim, Mihai, *Țările Române și Înalta Poartă*, Editura Enciclopedică, București, 1993.
 - Murgescu, Bogdan, *Țările Române între Imperiul Otoman și Europa creștină*, Editura Polirom, Iași, 2012.
 - Neagoe, Claudiu, *Muzică și societate în Țara Românească și Moldova (1550-1830)*, Editura Istros, Brăila, 2008.
 - Panaite, Viorel, *Război, pace și comerț în Islam. Țările Române și dreptul otoman al popoarelor*, ediția a II-a revizuită și adăugită, Editura Polirom, Iași, 2013.
 - Papadima, Ovidiu, *Anton Pann, „cântecul de lume” și folclorul Bucureștilor. Studiu istoric-critic*, ediție îngrijită și prefață de I. Opreșan, Editura Saeculum I. O., București, 2009.
 - Pașcanu, Alexandru, *Despre instrumentele muzicale*, Editura Muzicală, București, 1980.
 - Pippidi, Andrei, *Tradiția politică bizantină în țările române în secolele XVI-XVIII*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1983.

- Ploscaru, Cristian, *Originile „partidei naționale” din Principatele Române. I – sub semnul „politicii boierești” (1774-1828)*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, Iași, 2013.
- Popescu-Judetz, Eugenia, *Dimitrie Cantemir. Cartea științei muzicii*, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, București, 1973.
- Poslușnicu, Mihail Gr., *Istoria muzicii la români de la Renaștere până’n epoca de consolidare a culturii artistice. Cu 193 de chipuri in text*, prefață de Nicolae Iorga, „Cartea Românească”, București, 1928.
- Potra, George, *Contribuțiuni la istoricul țiganilor din România*, ediție îngrijită și prefață de Ștefan Postelnicu, Editura Curtea Veche, București, 2001.
- Reese, Gustave, *Music in the Middle Ages With an Introduction on the Music of Ancient Times*, J. M. Dent & Sons Ltd., London, 1941.
- Rietberger, Peter, *Power and Religion in Baroque Rome. Barberini Cultural Policies*, Brill, Leiden•Boston, 2006.
- Roux, Jean-Paul, *Regele. Mituri și simboluri*, traducere și note de Andrei Niculescu, Editura Meridiane, București, 1998.
- Sachs, Curt, *The History of Musical Instruments*, W. W. Norton & Company Inc., New York, 1940.
- Solcanu, Ion, I., *Artă și societate românească (sec. XIV-XVIII)*, Editura Enciclopedică, București, 2002.
- Stoicescu, Nicolae, *Curteni și slujitori. Contribuții la istoria armatei române*, Editura Militară, București, 1968.
- —, *Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII)*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1968.
- Șaineanu, Lazăr, *Influența orientală asupra limbei și culturii române. I. Introducerea. Limba-cultura-resultate-conclușiune-bibliografia*, Bucuresci, 1900; *II. Vocabularul*, Bucuresci, 1900.
- Troyat, Henri, *Ivan cel Groaznic*, traducere Sanda Grigoriu, Editura Humanitas, București, 1993.
- Urechiă, V. A., *Istoria Românilor*, seria de volume pentru 1774-1786, tomul I, Lito-Tipografia Carol Göbl, Bucuresci, 1891; seria de volume pentru 1774-1786, tomul II, Lito-Tipografia Carol Göbl, Bucuresci, 1892; seria 1786-1800, tomul II al seriei, Tipografia

„Gutenberg” Joseph Göbl, București, 1892; seria 1786-1800, tomul III, Tipografia și Fonderia de Litere Thoma Basilescu, București, 1893; tomul X, partea A, Institutul de Arte Grafice, Carol Göbl, București, 1900; seria 1800-1834, tomul al XI-lea, Tipografia și Fonderia de Litere Thoma Basilescu, București, 1900; seria 1800-1830, tomul al XII-lea, Tipografia și Fonderia de Litere Thoma Basilescu, București, 1898.

- Vale, Malcolm, *The Princely Court. Medieval Courts and Culture in North-West Europe 1270-1380*, Oxford University Press, New York, 2001.
- Wellesz, Egon, *A history of Byzantine Music and Hymnography*, second edition, Oxford University Press, London, 1961.
- Zăloagă, Marian, *Romii în cultura săsească în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea*, Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj-Napoca, 2015.

IV. Lucrări speciale

- Alexandrescu, Ozana, *Polihronioane dedicate unor domnitori și ierarhi români – o reevaluare*, în „Muzica”, serie nouă, anul XII, 2001, nr. 2 (46), aprilie-iunie, pp. 135-142.
- Amăriuței, Mihai-Cristian; Bacumenco-Pîrnău, Ludmila; Stah, Diana, *Despre cântăreții bisericești din Iași secolelor XVII-XVIII*, în Victor Spinei, Laurențiu Rădvan, Arcadie M. Bodale, edit., *Retrospecții medievale: in honorem Professoris emeriti Ioan Caproșu*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, Iași, 2014, pp. 35-54.
- Aracı, Emre, *Giuseppe Donizetti Pasha and the Polyphonic Court Music of the Ottoman Empire*, în „The Court Historian—The International Journal of Court Studies”, Volume 7, No. 2, 2002, pp. 49-65.
- Babaoğlu Balkiș, Lale, *Defining the Turk: Construction of Meaning in Operatic Orientalism*, în „International Review of the Aesthetics and Sociology of Music”, 41 (2010), 2, pp. 185-193.
- Barbu, Violeta; Lazăr, Gheorghe, *Coronatio. Tradiția liturgică în țările române*, în Ovidiu Cristea, Gheorghe Lazăr, edit. *Național și universal în istoria românilor. Studii oferite prof. dr. Șerban Papacostea cu ocazia împlinirii a 70 de ani*, Editura Enciclopedică, București, 1998, pp. 40-68.
- Barbu-Bucur, Sebastian, *Polihronii, aclamații și imnuri laice în manuscrisele psaltice de la Mănăstirea Neamț*, în „Muzica”, serie nouă, anul IX, 1998, nr. 2 (34), aprilie-iunie, pp. 138-144.

- Behar, Cem, *The Ottoman Musical Tradition*, în Suraiya N. Faroqhi, edit., *The Cambridge History of Turkey. The Later Ottoman Empire, 1603–1839*, volume 3, Cambridge University Press, New York, 2006, pp. 393-407.
- Beldiceanu, Irène, *Începuturile: Osmân și Orkhân*, în Robert Mantran, coord., *Istoria Imperiului Otoman*, traducere Cristina Bîrsan, Editura All, București, 2001, pp. 15-32.
- Boratav, P. N., *Ilâhî*, în *The Encyclopaedia of Islam*, new edition, B. Lewis, V. L. Ménage, Ch. Pellat, J. Schacht, edit., volume III, H-IRAM, Brill, Leiden, 1986, p. 1094.
- Borghetti, Vincenzo, *Music and the Representation of Princely Power in the Fifteenth and Sixteenth Century*, în „Acta Musicologica”, Vol. 80, Fasc. 2 (2008), pp. 179-214.
- Bowles, Edmund A., *Instruments at the Court of Burgundy (1363-1467)*, în „The Galpin Society Journal”, Vol. 6 (Jul., 1953), pp. 41-51.
- —, *The Impact of Turkish Military Bands on European Court Festivals in the 17th and 18th Centuries*, în „Early Music”, Vol. 34, No. 4 (Nov., 2006), pp. 533-559.
- Brightman, A. E., *Byzantine Imperial Coronations*, în „The Journal of Theological Studies”, Vol. II, 1901, pp. 359-392.
- Burada, Teodor T., *Cercetări asupra danțurilor și instrumentelor de muzică ale românilor*, în *Opere*, vol. I, partea I, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, București, 1974, pp. 77-137.
- —, *Cercetări asupra muzicii ostășești la români*, în Idem, *Opere*, vol. I, partea I, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, București, 1974, pp. 229-353.
- —, *Instrumente muzicale. Dicționar*, în Idem, *Opere*, vol. II, Editura Muzicală, București, 1975, pp. 212-232.
- —, *Scrierile muzicale ale lui Dimitrie Cantemir Domnitorul Moldovei*, extras din „Analele Academiei Române”, seria II, tom. XXXIII, Memoriile Secțiunii Literare, București, 1911, pp. 80-192.
- Burton-Page, J., *Marātīb*, în *The Encyclopaedia of Islam*, new edition, C. E. Bosworth, E. Van Donzel, B. Lewis, Ch. Pellat, edit., volume VI, MAHT-Mid, E. J. Brill, Leiden, 1991, pp. 536-537.
- Çakmur, Barış, *Ottoman Musical Tradition and the Western Ear*, în „Revista de Etnografie și Folclor”, serie nouă, nr. 1-2, 2016, pp. 11-27.
- Cerne, Titus, *Lăutar*, în Dr. C. Diaconovich, *Enciclopedia Română*, tomul III, Editura și Tiparul lui W. Krafft, Sibiu, 1904, p. 65.

- Chabrier, J.-C., *Santūr*, în *The Encyclopaedia of Islam*, new edition, C. E. Bosworth, E. Van Donzel, W. P. Heinrichs, G. Lecomte, edit., volume IX, SAN-SZE, Brill, Leiden, 1997, pp. 19-20.
- Chiseliță, Vasile, *Factorii evoluției muzicii tradiționale de dans din Moldova (Basarabia) și Bucovina (II)*, în „Buletinul Științific. Revista de Etnografie, Științele Naturii și Muzeologie” (serie nouă), nr. 7 (20), 2007, pp. 177-194.
- Cicanci, Olga, *Informații despre organizarea administrativă și fiscalitate în Țara Românească (1764-1765) în opera lui Atanasie Comnen Ipsilante*, în „Studii. Revistă de Istorie”, tom 19, 1966, nr. 2, pp. 343-362.
- Ciobanu, Gheorghe, *Barbu Lăutarul. Contribuții la cunoașterea vieții, activității și a repertoriului pe care l-a cântat*, în Idem, *Studii de etnomuzicologie și bizantinologie*, vol. 1, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, București, 1974, pp. 185-223.
- —, *Cultura muzicală bizantină pe teritoriul României până în secolul al XVIII-lea*, în „Glasul Bisericii”, anul XXV, nr. 11-12, noiembrie-decembrie, 1966, pp. 1052-1060.
- —, *Despre așa-numita gamă țigănească*, în Idem, *Studii de etnomuzicologie și bizantinologie*, vol. 1, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, București, 1974, pp. 83-104.
- —, *Muzica bisericească la români*, în „Biserica Ortodoxă Română”, anul XC, nr. 1-2, ianuarie-februarie, 1972, pp. 162-195.
- —, *Legături folclorice muzicale ale popoarelor sud-est europene*, în Idem, *Studii de etnomuzicologie și bizantinologie*, vol. 1, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, București, 1974, pp. 56-58.
- Collins, Timothy A., ‘Of the Differences Between Trumpeters and City Tower Musicians’. *The Relationship of Stadtpfeifer and Kammeradschaft Trumpeters*, în „The Galpin Society Journal”, Vol. 53 (Apr., 2000), pp. 51-59.
- Coman, Marian, *Înainte de tradiția bizantină. Încăunarea domnilor în Țara Românească medievală (secolele al XV-lea–al XVI-lea)*, în Emanuela Timotin, edit., *Elemente de ceremonial în literatura din spațiul românesc (secolele al XIV-lea–al XVIII-lea)*, Editura Academiei Române, București, 2019, pp. 63-94.
- Cristea, Ovidiu, *În căutarea unor ceremonii în Țările Române – surse, probleme, metode*, în Emanuela Timotin, edit., *Elemente de ceremonial în literatura din spațiul românesc*

- (secolele al XIV-lea – al XVIII-lea), Editura Academiei Române, București, 2019, pp. 95-105.
- Cumming, Julie E., *Music for the Doge in Early Renaissance Venice*, în „Speculum”, Vol. 67, No. 2 (Apr., 1992), pp. 324-364.
 - Duev, Ratko, *Gusla: The Origin and Beyond*, în „Živa Antika”, 61 (2011), pp. 49-59.
 - Enacénu, Archim. Ghenadie, *Incoronarea Imperatorilor Bizantini (Dupre Codin Curoparatal capit. XVII De officiis)*, în „Biserica Ortodoxă Română”, anul V (1881), nr. 7, aprilie, pp. 472-480.
 - Falvy, Zoltán, *Middle-East European Court Music (11-16th Centuries) (A Preliminary Survey)*, în „Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae”, T. 29, Fasc. ¼ (1987), pp. 63-105.
 - Farmer, H. G., *Ṭabl*, în *The Encyclopaedia of Islam*, new edition, P. J. Berman, Th. Bianquis, C. E. Bosworth, E. Van Donzel, W. P. Heinrichs, edit., volume X, T-U, Brill, Leiden, 2000, pp. 32-34.
 - —, *Ṭabl-Khāna*, în *The Encyclopaedia of Islam*, new edition, P. J. Berman, Th. Bianquis, C. E. Bosworth, E. Van Donzel, W. P. Heinrichs, edit., volume X, T-U, Brill, Leiden, 2000, pp. 34-38.
 - —, *Ṭunbūr*, în *The Encyclopaedia of Islam*, new edition, P. J. Berman, Th. Bianquis, C. E. Bosworth, E. Van Donzel, W. P. Heinrichs, edit., volume X, T-U, Brill, Leiden, 2000, pp. 624-628.
 - —, *ʿŪd*, în *The Encyclopaedia of Islam*, new edition, P. J. Berman, Th. Bianquis, C. E. Bosworth, E. Van Donzel, W. P. Heinrichs, edit., volume X, T-U, Brill, Leiden, 2000, pp. 768-770.
 - —, *The Music of Islam*, în Egon Wellesz, edit., *Ancient and Oriental Music*, Oxford University Press, New York•Toronto, 1960, pp. 421-478.
 - Feldman, W., *Mehter*, în *The Encyclopaedia of Islam*, new edition, C. E. Bosworth, E. Van Donzel, B. Lewis, CH. Pellat, W. P. Heinrichs, edit., volume VI, MAHK-MID, Brill, Leiden, 1991, pp. 1007-1008.
 - Gheorghiuță, Nicolae, *Between Byzantium and Venice. Western Music in Crete*, în Idem, *Musical Crossroads. Church Chants and Brass Bands at the Gates of the Orient*, Editura Muzicală, București, 2015, pp. 1-29.

- —, *Muzicile Prințului: muzică, ceremonii și reprezentări ale puterii princiare la curțile Valahiei și Moldovei (secolul XVII-primele decenii ale secolului al XIX-lea), partea I*, în Nicolae Gheorghiuță, Costin Moisil, Daniel Suceava, edit., *Simpozionul internațional de muzicologie bizantină 300 de ani de românire (1713-2013)*, ediția a II-a, 12 decembrie 2013, Editura Universității Naționale de Muzică București, București, 2013, pp. 183-205.
- —, *Secular Music at the Romanian Princely Courts During the Phanariot Epoch (1711-1821)*, în Irina Vainovski-Mihai, edit., *New Europe College Yearbook 2008-2009*, pp. 121-170.
- Gleason, Bruce P., *Cavalry and Court Trumpeters and Kettledrummers from the Renaissance to the Nineteenth Century*, în „The Galpin Society Journal”, Vol. 62 (April, 2009), pp. 31-54.
- Gorovei, Ștefan S., *Doamna Elisabeta Movilă. Contribuții pentru o biografie nescrisă*, în *Movileștii, istorie și spiritualitate românească. Volumul 2, Ieremia Movilă. Domnul. Familia. Epoca*, Sfânta Mănăstire Sucevița, 2006, pp. 273-301.
- —, *La paix moldo-ottomane de 1486 (quelques observation en marge des textes)*, în „Revue Roumanie D’histoire”, tome XXI, nos. 3-4, Juliet-Décembre, 1982, pp. 405-421.
- —, *Moldova în „Casa păcii”. Pe marginea izvoarelor privind primul secol de relații moldo-otomane*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»”, Iași, an XVII (1980), pp. 629-667.
- Gorovei, Ștefan S.; Székely, Maria Magdalena, *Moldova și „regalitatea sacră”*, în *De potestate. Semne și expresii ale puterii în Evul Mediu românesc*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, Iași, 2006, pp. 179-214.
- Grygorieva, Tetyana, *Symbols and Perceptions of Diplomatic Ceremony: Ambassadors of the Polish-Lithuanian Commonwealth in Istanbul*, în Ivonne Kleimann, edit., *Kommunikation durch symbolische Akte. Religiöse Heterogenität und politische Herrschaft in Polen-Litauen*, Stuttgart, 2010, pp. 109-125.
- Iftimi, Sorin, *Ceremoniile Curții domnești la Crăciun, Anul Nou și Bobotează (secolele XVII-XIX)*, în Constanța Vintilă-Ghițulescu, Mária Pakucs Willcoks, coord., *Spectacolul public între tradiție și modernitate. Sărbători, ceremonialuri, pelerinaje și suplicii*, Institutul Cultural Român, București, 2007, pp. 43-78.
- Ișiksel, Güneş, «*Ma porte est toujours ouverte*». *Le cérémonial diplomatique du XVIe S.*, în Mireille Corbier, Jerad Mehdi, edit., *Le cérémonial dans les sphères politiques et religieuses*

à travers les âges: actes du colloque international organisé à la Faculté des Lettres et Sciences Humaines de Sousse des 19-21 novembre 2015, Tunis, 2017, pp. 235-247.

- Jensen, Claudia R., *Music for the Tsar: A Preliminary Study of the Music of the Muscovite Court Theater*, în „The Musical Quarterly”, Vol. 79, No. 2 (Summer, 1995), pp. 368-401.
- Kiliç, Orhan, *Ottoman Provincial Organization in the Classical Period (1362-1799)*, în Hasan Celâl Güzel, edit. *The Turks, 3, Ottomans*, Ankara, 2002, pp. 479-490.
- Lambton, A. S. K., *Nakḳāra-Khāna*, în *The Encyclopaedia of Islam*, new edition, C. E. Bosworth, E. Van Donzel, W. P. Heinrichs, CH. Pellat, edit., volume VII, MIF-NAZ, Brill, Leiden•New-York, 1993, pp. 927-930.
- Lissa, Zofia, *La mousique en Pologne des origins a la fin du XVIe siècle*, în Norbert Dufourcq dir., *La mousique, les hommes, les instruments, les oeuvres*, volume 1, Librairie Larousse, Paris, 1965, pp. 198-205.
- Maxim, Mihai, *Numirea în domnie și investirea lui Mihai Viteazul în două acte oficiale turcești inedite*, în „Revista Istorică”, serie nouă, tomul X, nr. 1-2, Ianuarie-Aprilie, 1999, pp. 125-141.
- McGee, Timothy J., *Dinner Music for the Florentine Signoria (1350-1450)*, în „Speculum”, Vol. 74, No. 1 (Jan., 1999), pp. 95-114.
- McGowan, Keith, *The Prince and the Piper: Haut, Bas and the Whole Body in Early Modern Europe*, în „Early Music”, Vol. 27, No. 2, Instruments and Instrumental Music (May, 1999), pp. 221-232.
- Mehmed, Mustafa A., *Despre dreptul de proprietate al supușilor otomani în Moldova și Țara Românească în sec. XV-XVIII*, în „Cercetări Istorică”, serie nouă, III, 1972, pp. 65-81.
- Meyer, Eve R., *Turquerie and Eighteenth-Century Music*, în „Eighteenth-Century Studies”, Vol. 7, No. 4, Summer, 1974, pp. 474-488.
- Mureșan, Dan Ioan, *L’emergence du sacre princier dans les Pays Roumains et son modèle imperial byzantine (XVe-XVIe siècles)*, în *Dopo le duce cadute di Constantinopoli (1204, 1453): eredi ideologici di Bisanzio*, Atti del Convegno Internazionale di Studi, Venezia, 4-5 dicembre 2006, Venezia, 2008, pp. 57-126.
- Neubauer, E., *Taksīm*, în *The Encyclopaedia of Islam*, new edition, P. J. Berman, Th. Bianquis, C. E. Bosworth, E. Van Donzel, W. P. Heinrichs, edit., volume X, T-U, Brill, Leiden, 2000, p. 143-144.

- Nicolescu, Corina, *Le couronnement – «încoronația» contribution à l'histoire du ceremonial roumain*, în „Revue des Études Sud-Est Européennes”, tome XIV, no. 4, 1976, Octobre-Décembre, pp. 647-664.
- Păun, Radu G., *Dinamica politică în reprezentare rituală. O molitivă de încoronare copiată de Dionisie Eclesiarhul (1813)*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, volumul XVII, 1999, pp. 75-92.
- —, *Si Deus nobiscum, quis contra nos? Mihnea III: note de teologie politică*, în Ovidiu Cristea, Gheorghe Lazăr, edit. *Național și universal în istoria românilor. Studii oferite prof. dr. Șerban Papacostea cu ocazia împlinirii a 70 de ani*, Editura Enciclopedică, București, 1998, pp. 69-99.
- —, *Sur l'investiture des derniers princes phanariotes. Autour d'un document ignoré*, în „Revue des Études Sud-Est Européennes”, tome XXXV, 1997, no. 1-2, pp. 63-75.
- —, *Încoronarea în Țara Românească și Moldova în secolul al XVIII-lea. Principii. Atitudini. Simboluri*, în „Revista Istorică”, serie nouă, tom V, nr. 7-8, iulie-august 1994, pp. 743-759.
- —, *Les fondements liturgiques du «constitutionnalisme» roumain entre la Seconde et le Troisième Rome (XVIe-XVIIIe). Premiers résultats*, în „Revue Roumaine D'Histoire”, tome XXXVII, Nos 3-4, Juillet-Décembre, 1998, pp. 173-196.
- Pedani, Maria Pia, *Sultans and Voivodas in the 16th C. Gifts and Insignia*, în „The Journal of International Social Research”, Vol. 1, No. 1 (2008), pp. 193-209.
- Powley, Harrison, *Mehter: Western Perceptions and Imitations*, în „Journal of the American Musical Instrument Society”, Vol. 39, 2013, pp. 143-181.
- Ribeiro, Ana Isabel, *The Use of Religion in the Ceremonies and Rituals of Political Power (Portugal, 16th to 18th Centuries)*, în Joaquim Carvalho, edit., *Religion, Ritual and Mythology Aspects of Identity Formation in Europe*, Edizioni Plus, Pisa University Press, Pisa, 2006, pp. 265-274.
- Soydaş, M. Emin, *Musical Performance at the Ottoman Court in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, în „Performa '11” – Encontros de Investigação em Performance Universidade de Aveiro, Maio de 2011, pp. 1-10.
- Supićić, Ivo, *Music and Ceremony. Another Aspect*, în „International Review of the Aesthetics and Sociology of Music”, Vol. 13, No. 1 (Jun., 1982), pp. 21-38.

- Szabó, János B., *The Insignia of the Princes of Transylvania*, în Ibolya Gerelyes, edit., *Turkish Flowers: Studies on Ottoman art in Hungary*, Hungarian National Museum, Budapest, 2005, pp. 131-142.
- Szabó, János B.; Erdösi, Péter, *Ceremonies Marking the Transfer of Power in the Principality of Transylvania in East European Context*, în „Majestas”, No. 11, 2003, pp. 111-160.
- Titcomb, Caldwell, *Baroque Court and Military Trumpets and Kettledrums: Technique and Music*, în „The Galpin Society Journal”, Vol. 9 (Jun., 1956), pp. 56-81.
- Uspenskij, B. A., *Enthronement in the Russian and Byzantine Traditions*, în Boris Uspenskij, Victor Zhivov, “*Tsar and God*” and Other Essay in Russian Cultural Semiotics, Translated from Russian by Marcus C. Levitt, David Budgen, and Liv Bliss, Published by Academic Studies Press, Boston, 2012, pp 153-174.
- Veinstein, Gilles, *Imperiul în secolul de aur (secolul al XVI-lea)*, în Robert Mantran, coord., *Istoria Imperiului Otoman*, traducere Cristina Bîrsan, Editura All, București, 2001, pp. 245-289.
- Yekta Bey, Raouf, *Turquie. La musique turque*, în Albert Lavignac, *Encyclopédie de la musique et dictionnaire du conservatoire*, première partie, *Histoire de la musique* [5]..., Paris, 1922, pp. 2945-3064.
- Żórawska-Witkowska, Alina, *Foreign Musicians at the Polish Court in the Eighteenth Century. The Case of Pietro Mira*, în Gesa zur Nieden, Berthold Over, edit., *Musician's Mobilities and Music Migrations in Early Modern Europe. Biographical Patterns and Cultural Exchanges*, Transcript Verlag, Bielefeld, 2016, pp. 151-169.

V. Surse web

- Gazimihal, Mahmut Ragıp, *Mehterane et le developpement de la musique en turquie* (<http://www.turkishmusicportal.org/fr/types-de-la-musique-turque/musique-militaire-mehterane-et-le-developpement-de-la-musique-en-turquie>), accesat pe 17.12.2018.
- Popescu, Eugenia, *Mehter comme un acte du pouvoir et de la performance* (<http://www.turkishmusicportal.org/fr/types-de-la-musique-turque/musique-militaire-mehter-comme-un-acte-du-pouvoir-et-de-la-performance>), accesat pe 24.11.2018.